

ГЕНДЕРНИЙ ДИСКУРС: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИЧИНИ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ

Губарєва С. А.

Науковий керівник: канд. філ. наук, доц., **Краснікова С. О.**

Харківський національний медичний університет

Спочатку гендер був об'єктом антропології, але на сучасному науковому етапі гендерні проблеми вивчаються в соціології, психології, лінгвістиці та інших науках. Найбільш виразно мовні відмінності за гендерною ознакою віддзеркалені в рамках діалектології та фольклору. Важливу роль дослідження гендеру відіграє в лінгвокриміналістиці, а також під час виявлення та фіксування особливостей різних видів соціальних дискурсів.

В українській лінгвістиці питання гендеру є досить молодим. Тематичне коло проблем, що є укладеним у даному питанні, можна розділити на 2 основних тематичних групи.

1. До першої групи відноситься експлікація в мові статі. Увага науковців прикута до таких об'єктів як лексична, морфологічна та синтаксичні системи, способи номінації, категорія роду, оціночна характеристика кожної статі, актуальні сфери вживання певних лексем, форм, синтаксичних конструкцій тощо.

2. Другий пласт відображає комунікативну складову: особливості мовної поведінки за приналежністю до певної гендерної групи суб'єкта комунікації: мовні тактики і стратегії, лексичні і синтаксичні переваги, специфіка організації спроможності комунікативного акту.

Гендерні мовленнєві відмінності закладаються в період культурної соціалізації чоловіків і жінок, які виховуються в різних ментальних світах. Оволодіння різними комунікативними тактиками залежить не тільки від приналежності до певної статевої групи, але й від культурних, релігійних, соціальних, вікових та інших факторів, що впливають на ці групи в різному ступені і якості. Під час спілкування представники кожної групи оцінюють іншогендерний мовний стиль, спираючись на власний досвід.

Мовна поведінка чоловіка і жінки залежить не тільки від статі, але й від складного комплексу зовнішніх причин, таких як культурні традиції, жанр

бесіди, вік, належність до певної соціальної групи, статус, рівень освіти, особисті психоемоційні особливості, взаємовідносини між учасниками діалогу тощо.

У своїй роботі «Мова і місце жінки» професор Р. Лакофф висунув і обґрунтував теорію андроцентризму мови, першорядну роль чоловіка перед жінкою в типовій мовній картині світу. Основні ознаки андроцентризму, описані Р. Лакоффом, присутні і в традиційному слов'янському світосприйнятті: тотожність понять «людина» і «чоловік»; слова жіночого роду, що є похідними від слів чоловічого роду (наприклад, професії); номінація осіб жіночої статі іменниками чоловічого роду тощо.

Одним із основних постулатів вже феміністської лінгвістики також є твердження про те, що основу мовної картини світу складає світовідчуття чоловіків, в той час як жіноче є об'єктом, одиницею оцінки, зіставлення з андроцентричним каноном. Феміністська лінгвістика сконцентрована на вивченні таких основних питань:

- 1) гендерна лінгвістична асиметрія, що виявляється в ігноруванні жіночої свідомості в архітектурі мовної картини світу;
- 2) комунікативна специфіка поведінки в одностатевих і змішаних групах.

При вивченні усного фемінодіскурса ми зробили наступні висновки:

- жіночий дискурс є більш схильним до використання зменшувально-пестливих суфіксів, ніж маскулінний;
- він насичений формами ввічливості і пом'якшення;
- частіше супроводжується підвищеною інтонацією і використанням емпізи;
- відрізняється великою кількістю демінутивів, одиниць афектованої лексики, модальних часток і вигуків;
- характеризується менш емоційною, мовленнєвою і стратегічною агресивністю;
- вираз думки обрамляється формами, що є типовими показниками невпевненості («ви знаєте», «мені здається», «може бути»);
- використовує інтенсифікатори («як файно», «чарівно»).

Р. Лакофф відзначає ще й такі риси жіночого дискурсу, як невпевненість і в більшій мірі гуманність. Під час мовного акту жінки більш націлені на свого

партнера, ніж їх гендерний опонент, вони не претендують на домінують роль, тому частіше готові йти на поступки.

Маскулінний мовний акт маркований більшим ступенем емоційної агресії, бажанням зайняти контролюючу позицію в діалозі, тому чоловіча комунікативна стратегія найчастіше менш компромісна. Чоловіча мовленнєва тактика в першу чергу сконцентрована на донесення інформації. Крім того в діалозі чоловіки частіше використовують іронію і жарти.

Гендерна специфіка жіночої мовленнєвої поведінки, що реалізується в дискурсі, є причиною помилкового сприйняття її комунікантом протилежної статі як прояв невпевненості і навіть інформаційної некомпетентності. Помилкове оцінювання мовленнєвої стратегії мовця в даному випадку є як ознакою комунікативної невдачі, яка в свою чергу є причиною заниженого сприйняття образу співрозмовника, тобто, завдає шкоди, наприклад, професійному іміджу жінки.

В тому випадку, якщо жінка навпаки демонструє маскулінний тип мовної поведінки, учасники діалогу доволі часто асоціюють це з нахабством, грубістю і зайвим проявом фемінізму. Таким чином, жінка, по Р. Лакофф, потрапляє в «ситуацію подвійної пов'язаності». [3, с. 90-94].

Треба відзначити важливість ситуативності при організації мовцем дискурсивної стратегії. Наприклад, в ході лінгвістичного експерименту велика кількість або взагалі наявність зменшувально-пестливих суфіксів у фразах, продуктованих чоловіком, була оцінена учасниками експерименту як ознака немужності, слабкості, і навіть як маркер нетрадиційної орієнтації. З іншого боку, такий мовний прийом чоловіка під час бесіди з дитиною («Одягни черевички». «Давай візьмемо з собою машинку».) був оцінений як абсолютно нейтральний. У деяких випадках нейтрально сприймалося і використання зменшувально-пестливих суфіксів у фразах, націлених суто на жіночу аудиторію, або у невимушених обставинах, що супроводжувалися гумористичним настроєм («Ще по чарочці?»).

Г. Крейдлін відзначає, що однією з особливостей взагалі жіночого дискурсу освічених представниць зрілого віку, носіїв літературної мови є переважання фатичних комунікативних актів (метою яких є спілкування, а не інформативність) з використанням жестів семіотичного класу регуляторів. [2, с. 182]. Цю особливість ми спостерігаємо зокрема і в українському жіночому

дискурсі. Якщо для жіночого дискурсу така особливість є нормою і сприймається жінками як нейтральна поведінка, то чоловіки, чия мова тяжіє до інформативності та змістовності, оцінюють її негативно – як «балакучість».

У той же час жінками негативно сприймається така чоловіча особливість як «психологічна глухота». Ця особливість проявляється в наступному: учасники маскулінного диспуту, базованому на певній важливій для них темі (політична або економічна новина, спортивна подія) здатні абстрагуватися від того, що відбувається навколо, і не реагувати на звернення, зауваження або прохання комунікаторів ззовні. Така поведінка сприймається жінками як прояв егоїзму, нечутливості, неповаги, хоча насправді не є стратегією нанесення образи. Звичайно, така особливість властива не всім чоловікам, але є принадою саме маскулінного типу дискурсу [1, с. 114].

Маскулінний мовленнєвий акт навіть в побутовому дискурсі відзначається точністю номінації і термінологічністю, частотним використанням професійної лексики у невимушеному спілкуванні. На відміну від цього феміністичний дискурс відрізняється приблизністю та неточністю номінацій, наприклад, технічних об'єктів, інструментів тощо. Це можна оцінювати як підвищену статусність професійної ролі в наборі соціальних ролей у чоловіків в порівнянні з жінками. [1, с. 122].

Зазвичай мовні особливості за гендерною ознакою (так само як поведінкові і психологічні) формуються під впливом певної культури. Можна відзначити існування деяких міжкультурних універсумів, таких як прагнення до домінування в діалозі – для чоловіків, емоційність та компромісність – для жінок. Гендерні ролі, як і мовленнєвоповедінкові особливості, в середовищі представників різних культур тією чи іншою мірою різняться. Під впливом часу в симбіозі старого і нового світів змінюється і сама універсальна картина світу, що веде до змін гендерних ролей не тільки на міжкультурному рівні, а і в рамках однієї культури.

Таким чином, проблема комунікативних невдач, заснована на гендерній відмінності співрозмовників, ускладнюється ще й культурною складовою. Досить часто люди схильні до негативної оцінки гендерних ролей та пов'язаних з ними мовленнєвих стратегій іншокультурних носіїв, наприклад, української мови. Вони також намагаються нав'язати свою точку зору щодо стандартів мовленнєвої (як і соціальної) поведінки, намагаючись корегувати її під звичні

для себе стандарти, що притаманні звичній для оцінювача культурі. Оцінюючи комунікативну поведінку і мовний етикет учасника діалогу з урахуванням його гендерної приналежності, необхідно толерантно ставитися і до інших культурних традицій, з якими ці поведінка та етикет пов'язані. Так само як так чи інакше різняться в кожній культурі роль жінки і чоловіка, то і набір гендерних комунікативних тактик, засобів, невербальних знаків також є або може бути різноманітним.

Треба зазначити, що описані в даній роботі поведінкові мовленнєві ролі чоловіків і жінок не є константними законами, а лише являють собою типові формули поведінки, пов'язані з їх історично сформованими ролями в суспільстві:

- чоловік: голова сім'ї (племені), здобувач – лідерство, сила;
- жінка: мати, берегиня вогнища, розпорядник – підпорядкування, компроміс тощо.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновки, що задля запобігання уникнення комунікативних невдач, які пов'язані з гендерними особливостями, треба враховувати, що мовленнєві особливості та засоби організації комунікативного контакту у маскулінному та феміністичному дискурсах дещо різняться (це обумовлено низкою зазначених нами нелінгвістичних причин). Заради встановлення успішного комунікативного акту треба враховувати особливості функціонування «чоловічого» та «жіночого» дискурсів, які у жодному разі не є протилежно спрямованими чи конфліктно налаштованими формами спілкування.

Адекватне співіснування цих двох дискурсів повністю залежить від мовців:

- їх рівня володіння комунікативними практиками та обізнаністю принципів будови конструктивного діалогу;
- психологічного та емоціонального настрою;
- культурного рівня ;
- бажання дотримуватися правил мовленнєвого етикету і враховувати традиційні особливості, притаманні співрозмовнику, що належить до тієї чи іншої гендерної групи.

Література:

1. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Особенности мужской и женской речи. *Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект*. М., 1993. С. 90-135.
2. Крейдлин Г. Е. Мужчины и женщины в диалоге – II. Невербальная агрессия как тип поведения. Агрессия в языке и речи: сборник научных статей / сост. и отв. ред. И. А. Шаронов. М.: РГГУ, 2004. С. 174-187.
3. Lacroff R. *Language and Woman's Place*. N. Y.: Harper and Row, 1975. 296 с.